

לשוננו לעם

עורכים: א' איתן ומ' מדן

כרך לו, תשמ"ה

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

מחיי המלים

רטו. התלפָּה, התמרמרות (ר' לשוננו לעם שה, התש"ם)

בקונטרסי על ראשית הרחבת הלשון בימינו (לשוננו לעם שכא-שכב, מרחשון התשמ"ב) סקרתי פשלוש מאות חידושי לשון, שנתחדשו בעיקר בתקופת העלייה הראשונה, וצינתי את מראי המקומות, שבהם פורסמו סיפורי הופעתם לראשונה, בעיקר ברשימותי 'מחיי המלים' (בלשוננו לעם מתשכ"ו ועד תש"ם). קצת חידושים שמצאתי בספרות העלייה השנייה, שלא נתפרסמו סיפורי הופעותיהם, כללתי שם ברשימה, הערוכה לפי סדר הא"ב, בראש החוברת, והערתי שסיפוריהם עתידים להתפרסם. עתה, בהמשיכי בפרסום הסדרה ובבואי לפרוע את חובי אביא חידושי לשון מתקופת העלייה השנייה, שנקרו לפניי אגב עייני בספרותה. עלייה זו של צעירים וצעירות 'מהפכניים', שהחלה בתרס"ד, פרנסה ספרות סוערת ופולמסנית, שרוח אהבה לזהטת ללשון העברית מרחפת על פניה. תחילה עיינתי בשני פרכי הירחון 'המעורר', שהוציא י"ח בִּרְנָר, ראש המדברים בספרות העברית אז, בלונדון, בשנים 1906—1907 (וראויים לשבח הנהלת משפך י"ח ברנר וארכיון. העבודה שהוציאו לאור בצילום את שני פרכי 'המעורר' — 24 חוברות — בשנת תשמ"ב, במלאות חמישים שנה להירצחו של הסופר).

חֹבְרוֹת אֱלֹהִים מְלֵאוֹת חֹמֶר רַב וּמַעֲנִיין, בְּמֵאמֶר, בְּסִיפּוֹר וּבְשִׁיר,
מִפְרֵי עֵטֶם שֶׁל טוֹבֵי סוֹפְרֵי הַתְּקוּפָה (בְּלִשׁוֹנֵנוּ לְעַם שְׂמִטָּ-שֵׁן,
אֲבֵ-אֱלוֹל תִּשְׁמַ"ד הַגֵּאֲתִי מ'הַמַּעֲזוֹרָר' סִיפּוֹר מִיּוֹחַד מֵאֵת הַמּוֹרָה,
הַבְּלִשָּׁן וְהַסּוֹפֵר הַצַּעִיר יִשְׂרָאֵל אֵיתָן). בְּחֹבְרַת הַרְאֵשׁוֹנָה נִתְקַלְתִּי
בְּרִשְׁמָה מוֹצֵנֶת בְּאוֹתִיּוֹת קִטְנוֹת, דְּפִיִּם (מִפְּנֵי סוֹשׁ לְ
סוֹפְרֵי עֵבְרִי), שֶׁהַחֹתֶם עֲלֶיהָ ח. ב. צִלָּאֵל, הוּא הַעוֹרֵךְ י"ח
בְּרַנְר. בְּרִשְׁמָה מִתְּפַלְמֶס הַמַּחְבֵּר עִם מַצְדֵּי הָאִיִּדִישׁ וְטוֹעֵן
"שְׂאִין רִשׁוֹת לֵאִיִּדִישׁ זֶה לְאִמּוֹר: אֲנִי הַשְּׁפָה הַלְּאוֹמִית, שֶׁפֶת
נִשְׁמַת הָאוֹמָה, שֶׁפֶת רוּחַ הָאוֹמָה, שֶׁפֶת יִצִּירַת הָאוֹמָה". הַרִינִי
מֵבִיא בְּזֶה אֵת חִלְקָה הָאֲחֵרוֹן שֶׁל הַרִשְׁמָה הַנְּלֵהֶבֶת הַזֹּאת. יִשְׁמַשׁ
קִטְעַן זֶה מֵבֹא לְפָרְקִים שִׁיבּוֹאוּ לְהִלָּךְ אִי"ה עַל הַתְּפַתְחוֹת
הָעֵבְרִית וְהַרְחַבְתָּהּ בְּתַקּוּפַת הָעֲלִיָּה הַשְּׁנִיָּה. הַדְּבָרִים מוֹבָאִים
כְּלִשׁוֹנֵם וְכִכְתִּיבֶם בְּקִיצוּרִים מְסוּיָמִים. הוֹסַפְתִּי זַעִיר שֵׁם זַעִיר
שֵׁם נִיקוּד עֶזֶר.

וְכַךְ כּוֹתֵב בְּרַנְר בְּסוֹף מֵאמְרוֹ:

...אֵךְ עֵבְרִית אֲנִי כּוֹתֵבִים מִפְּנֵי שְׂאִין אֲנִי יְכוּלִים לְבַלִּי לְכַתּוֹב
עֵבְרִית, מִפְּנֵי שׁוֹנֵי צוּץ הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר בְּתוֹכֵנוּ יוֹצֵא מֵאִלּוֹי רַק בְּשִׁלְהֶבֶת
זוֹ, מִפְּנֵי שׁוֹזִיק זֶה אֵינוֹ מִתְּלַפָּה, אֵינוֹ מִתְּגַשֵּׁם בְּמִלּוֹאוֹ אֲלֵא בְּשִׁפָּה זֶה
וְלֹא בְּשִׁפָּה אַחֲרַת, וְאִפִּילוֹ לֹא בְּשִׁפָּה הַבְּלוּלָה, הַחֲבִיבָה, שֶׁפֶת אֲמוֹתֵינוּ,
אֲשֶׁר בְּפִינוּ. — — —

"מֵה תִתֵּן וּמֵה תוֹסִיף לְנוֹ שֶׁפֶת עֶבֶר?" — בְּאִיזָה שֶׁפָּה מְדוּבְרַת
מֵאֵז וּמַעוֹלֵם בֵּין הַיְהוּדִים לֹא נִשְׁמַעָה הַהֲתַמְרָמוֹת הַזֹּאת עַל הַשְּׁפָה
הַזֹּאת, הַמֵּתָה וּבִלְתִּי מֵתָה, הַנִּשְׁפַּחָה וּבִלְתִּי נִשְׁפַּחָה? שְׁנֵי אֲלֵפִים גְּלוּת
— וּבְאִיזוֹ שָׁנָה מִן הַשָּׁנִים הָאֵלֶּה לֹא נִשְׁאֵלָה הַשְּׁאֵלָה הַזֹּאת, וּבְאִיזוֹ
שָׁנָה מִן הַשָּׁנִים הָאֵלֶּה לֹא נִכְתַּב שׁוּם דְּבַר בְּשִׁפָּה הַזֹּאת?

ה ת ל ב ה . השימוש בפועל התלבה כפשוטו יסודו בלשון
חז"ל. כאן הובא בהוראה מושאלת שהיא חידוש של ימינו גם
לדעת אבן-שושן ז"ל במילונו. גם א"ש מייחס חידוש זה לברנר,
אלא שהוא מביא ראיה לשימוש זה ממקור יותר מאוחר.

ה ת מ ר ר ו ת . הפועל המקראי התמרמר יסודו בדניאל
(ח, ז; יא, א). החידוש כאן הוא בשימוש בשם הפעולה של
פועל זה. בסופית ההפשטה -ות הרבו להשתמש, פידוע, חכמינו
בספרות ימי הביניים.

הרחבת הלשון בבניין התפעל ובסופית ההפשטה -ות
אופיינית היא למרחיבי הלשון בתקופה שאנו עוסקים בה.
בפרקים הבאים אנסה להוכיח זאת.
וברנר ממשך:

גדולה מזו. עתה, בעת הזאת, גם מבלי שיגידו לנו
'הזשארגאניסטים' יודעים אנו פי הולכים הימים ורעים לספרותנו
הלאומית, קצרה נפש עמנו בה בעצמה מרב הפורעניות שלה; ואולם
ספק הוא גם אם גדול כל כך פחה של 'האידיש' בגלויה הרוסי להפך
לכלנו שפה אחת. — — —

אמנם, להם, השמחים בחלקם, הבטוחים בכלל כי הגדילו
לעשות, אין צורך בכל זה. די להם החזקה של הזשארגון במה שיהיה
לעתיד-לבוא השפה השלטת בפרוגרמה של הבונד ובשעת הדחק גם
של חבריהם הצועקים: 'טריטוריאליזמוס' בלשון מדברת
מארקסיסטית. ואולם אנחנו, אנחנו, אשר הצעקה הכבושה 'ארץ!
יוצאת מתוכנו לא בכדי לקיים את המצנה המטריאליסטית ההסטורית
של פרולטריוציה, פי אם מפני שאנו חוששים, בגודל יסורינו,
לכליוננו הלאומי. לכליון עם היהודים, מפני שעניינו פקוחות לראות
את אפשרות האבדן הקחלט שלנו ואתו גם אבדן לשוננו, לשון אלעזר

בן חנניה ויִוְחָנָן מְגוּשׁ חֵלֶב, אֲנַחְנוּ אֹמְרִים: אִמַּת, סִפְרוּתְנוּ הֶעֱבְרִיָּה
בְּזִמְנֵי הָאֲחֵרוֹן, כִּפִּי הִנְרָאָה, הוֹלַכְתָּ וְחִדְלָה מֵהֵיּוֹת הָאֲבוֹקָה הַמַּאִירָה
שִׁלְנוּ, עִמּוּד הָאֵשׁ וְהֶעֱנַן שִׁלְנוּ, וְאִם עוֹד שְׁנוֹת מְסַפֵּר כְּאֵלֶּה, אִם עוֹד
שְׁנוֹת מְסַפֵּר שֶׁל רִפְיוֹן־רוּחַ וְלֹא־גְאוּלָּה — וְלֹא תְהִי עוֹד סִפְרוּתְנוּ
הֶעֱבְרִיָּה הָאוֹצֵר הַגְּדוֹל לְנִשְׁמַת אֹמְתָנוּ. וְאוּלַם אֲנִי, הִיְהוּדִים הַצְעִירִים,
בְּנֵי הֶעֱבְרִים הַקְּדֻמוֹנִים, אֲנִי, אֲשֶׁר סוֹפְרֵי יְהוּדָה וְחֻזְיָהּ, מִימּוֹת מִיכָה
וִירְמְיָהוּ עַד פֶּרֶץ בֶּן מֹשֶׁה [סְמוּלֵנְסְקִין] וְאַחֲרָיו, נִתְּנוּ אֶת הָעוֹלָם בְּלִפְנֵינוּ;
אֲנִי, אֲשֶׁר הֶעֱבְרִיָּה הִחְיָתָה וְהֶעֱשִׂירָה אֶת נַפְשׁוֹתֵינוּ, אֲשֶׁר שִׁיּוֹר אֵין לָנוּ
מִבְּלַעֲדֵיהָ, אֲשֶׁר הִיא, הִיא מְקוֹר חַיֵּינוּ, חֵלֶק מְסוּד הַיְנָתְנוּ וְאַחֲזָה
וְקִשׁוּרָה בְּכָל עֲצֻמוֹתֵינוּ — אֲנִי אֵינְנוּ רֹצִים בְּזֵה, וְלַעוֹלָם
אֵיפֹא וּבִשׁוּם אֹפֶן לֹא נִשְׁלִים אֶת [=עַם] הָרַעָה הַזֹּאת, וְלַעוֹלָם אֵיפֹא
וּבִשׁוּם אֹפֶן לֹא נוֹכַל לְהִשְׁקֵט וְלִרְאוֹת נִיר אֹבֵד לִיתֵר הַפְּלִיטָה,
אֲחֵרֹנִים נִשְׁאָר עַל הַחַוְמָה.

ח. ב. צֵלָל.